

Становище

относно дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2. Психология, научна специалност: Трудова психология и професионална психодиагностика

Автор на дисертационния труд: *Слагяна Драган Ангелкоска*

Тема на дисертационния труд: ***„Особености на личността и професионалното ориентиране в периода на юношеството“***

Научен ръководител: доц. д-р Русанка Петкова Манчева, член на научното жури и преподавател в катедра „Психология”, при ЮЗУ „Неофит Рилски” - Благоевград

Получени материали: автобиография, дисертация и автореферат

Лични данни за докторанта

Слагяна Драган Ангелкоска е родена на 4.09.1977 година в Гостивар – Република Македония. Завършила е Генерална гимназия през 1995 година, след това, през 2000 година, завършва Факултета по Психология на Университета „Свети Кирил и Методий“ в Скопие като бакалавър по психология. Дипломната и работа е на тема „Професионални интереси в осми клас“. Понастоящем работи като психолог в Център за социална работа в Гостивар.

След завършване на висшето си образование преминава успешно няколко обучения: 1. Обучение за анализ на транзакции в Скопие, 2. Обучение в асертивност (Assertive Training – Experience) в Белград с поличаване на сертификат за „помощник треньор“ през 2011 година, 3. Специално обучение в областта на психодиагностиката и практическото приложение, обработката и интерпретирането на психодиагностични

техники (2012), 4. Придобива квалификационна степен „магистър по психология“ от Държавния университет в Тетово с тема на дипломната работа „Аз образа в детската рисунка на деца от пълно и непълно семейство“ (2013)

В момента е локален експерт по Национален проект „Програми за развитие на дневните центрове за деца с дефицити“ към УНИЦЕФ (от 2017 година) Има публикувани 16 статии в списания в Македония и чужбина.

1. Структура на представената дисертация.

Предложената за рецензиране дисертационна разработка с автор Слагяна Драган Ангелкоска е в общ обем от 163 страници, класическа структура от увод, три глави, обобщение на резултатите, заключение, приноси и 3 приложения. Литературните източници включват 100 броя, приоритетно на английски език.

2. Научна актуалност на разработения и изследван проблем в дисертацията

Ориентацията в света на професиите е важен момент в живота на юношата. Той показва неговата социална зрялост и готовност за доближаване до света на възрастните, както е и опит за доказване на собствените знания за себе си. Още в увода докторантката представя идеята си за това, че изборът е многостранен и същевременно личностно ориентиран, влияе се от чертите на характера на юношата, самоуважението, самооценката, стила на отношение и възпитание на родителите, училищния успех и половата принадлежност. Този избор помага на младия човек спокойно да мечтае, да се стреми, да търси изява и положително оценяване. Професионалната ориентация е първата стъпка към съзнателния избор на бъдеща професия. Тази връзка докторантката успешно доказва чрез теоретичния анализ на проблема и получените резултати от проведеното психологично изследване.

3. Основни акценти в дисертацията, научни и самостоятелни концепции на авторката

Дисертационната разработка има класически модел и след увода в теоретичната част, авторката в логическа последователност, представя идеите на Ф. Пирсън за обяснение на понятието „професионална ориентация“, неговото научно историческо развитие през вековете, както и възрастовите му измерения. Изборът на професия е личностна, социално-икономическа и дори възрастова потребност, поради което ориентацията в света на професиите е част от идентичността на младия човек. Предлагат се две типологии: тази на интересите на Дж. Холанд и класическата на Майерс-Бригс (с.15-16) Важен елемент в тях са неустойчивите предпочитания, които определят проблемните зони, при вземането на решение за професионален избор. Предпочитанията са следствие от личностните оценки, мнението на околните и значимите за юношата хора. Макар и да няма социален опит юношата „вижда" връзката човек-професия Докторантката успешно допълва идеите си с теорията на Ан Ро , според която емоционалните нужди и ценностната система, развити в детството, са най-важните показатели за избора на професия. Важен елемент, в този процес, са позициите на родителите, които формират отношението на детето към избора му на такава професия, която да го свързва с други хора. Родителите, които пренебрегват децата си или имат негативно отношение към тях, ги подтикват към избор на професия, която има по-малък контакт с други хора и обратно. Теорията на Дж. Холанд, пък разглежда професионалната ориентация като продукт на взаимодействието на личностното специфично наследство с ценностите на културата, социалните фактори и факторите на физическата среда.

Професионалното ориентиране, на юношата, до голяма степен показва личностния капацитет от претенции относно вероятностното изпълнение на дадена професия и оценката за нейната личностна значимост. В периода на юношеството професионалното развитие, според авторката, преминава през етапи, които приключват с “изкрystalизиране “ на професионалния избор. Това си разбиране тя обосновава чрез анализ на идеите на множество автори, което е доказателство за добрата и теоретична компетентност. Анализът на актуалното състояние на професионалното ориентиране и проблемните му зони за условията на Република Македония подсилват доброто впечатление от това.

4. Съответствие на изследователската концепция с научните търсения на докторантката

Изследователските си търсения докторантката представя в методологичната втора глава. Научната теза е релевантна на възрастовите особености на периода на юношеството. Търсенето на връзка между професионалната ориентация на юношите с пола, училищната успеваемост, стиловете на родителско отношение и личностните характеристики е интересен и същевременно актуален психологичен проблем. Още повече, че проблемността или недостатък в професионалната ориентация в училищна среда е именно липсата на връзка между избора на професия и личностен капацитет. Изследваният контингент на възраст 15, 17 и 18 години е в обучителна възраст и обхваща 400 човека, разделени в две възрастови групи. В хода на проведеното психологично изследване се прилагат три, адаптирани за условията на Република Македония, психологични въпросника: Пет факторен личностен въпросник (NEO-Pi-R), Въпросник на възпитателните нагласи (VS-скала) на Ясмина Коѳопелич и Диференциално-диагностична въпросник на Климов (ДДО). При провеждането на изследването са спазени етичните професионални норми, изпозвана е адекватна, съответстваща на поставените изследователски

задачи и хипотези методическа основа и психологични въпросници. Използвана успешно е и статистическа обработка на получените резултати.

5. Съответствие на избрания изследователски модел с получените резултати от психологичното изследване

Умението на докторантката да анализира изследователски данни проличава в глава трета. Обобщените резултати доказват повдигнатите хипотетични предположения и факта, че насочеността на професионалните интереси се влияят от пола и влиянието на значимите близки хора. Слагяна Драган Ангелкоска доказва значими за практиката на консултирането, с цел професионален избор, изследователски доказани факти.

1. Психологичното консултиране, свързано с професионалното ориентиране и самооопределение, в периода на юношеството, има за цел да подпомогне и насочи юношата в търсенето на собствена психо-професионална пригодност. Самопознанието стимулира това.

2. Момчетата на 15 годишна възраст предпочитат професии от системата “човек- техника”, която включва приоритетно техническите професии, както и професии, които реализират активното взаимодействие на човека с различни машини и уреди. Те са отворени и убедителни в общуването си. Изборът на професия не се повлиява от постигнатия успех в училище, но голямо влияние оказват родителите с техните стилове на възпитание: топлият възпитателен стил на майката и освободеният възпитателен стил на бащата влияят върху избора на професии от системата “човек-техника”, докато върху избора на професиите от системата “човек-човек” по-голямо влияние има топлия възпитателен стил на бащата и освободения възпитателен стил на майката.

3. Момичетата на 15 годишна възраст се ориентират към избор на професии от системата “човек-човек” и “човек-изкуство”. Те се отличават със висока съзнателност (С) като доминираща личностна черта. Както при

момчетата, така и при момичетата постигнатия успех в училище не влияе върху избора на професия, за разлика от стила на възпитание на родителите: топлият възпитателен стил на майката и на бащата оказва положително влияние върху избора на професии от системата “човек-човек”.

4. На 15 годишна възраст професионалната идентичност все още не е напълно изкристализирала и професионалните ориентации се основават на засилената стереотипизация за възприемане на собствения пол. Родителите със своя възпитателен стил регулират професионалните избори, насочват момичетата към професии, които са хуманни, където се изразява женственост и нежност, докато момчетата към професии, изискващи работа с машини и уреди. Външното влияние и подкрепа определят професионалните ориентации като неустойчиви, младият човек повече се насочва към избори, които се приемат от околните или подкрепят търсенето на мъжко и женско начало в себе си.

5. Половата диференциация на професионалните ориентации се запазва и при изследваните лица на 18 годишна възраст, но разширява обхвата си. Момчетата предпочитат професии не само от системата “човек-техника”, но и от системата “човек-човек” и “човек – изкуство”. Те също притежават личностни черти като: отвореност към нов опити (О) за професиите от системата “човек-техника”, но са по-отворени – висока екстравертност (Е) за избори на професии от системата “човек-човек”, както и съзнателни (С) при избора на професии от системата “човек – изкуство”. Забелязва се тенденция училищният успех също да не оказва значително влияние върху изборите на професия. Родителските стилове на поведение поощряват повече професионални ориентации: топлият възпитателен стил на майката и толерантния възпитателен стил на бащата влияят върху избора на професии от системата “човек – техника”, топлият възпитателен стил на

майката и бащата-върху избора на професиите от системата “човек-човек”, свързани с работа с други хора.

6. Изследваните лица - момичета предпочитат професии от системата “човек-човек” и “човек-изкуство”. В изследването има данни, че при момичетата на 18 годишна възраст съществува статистическа значимост между избора на професиите от системата “човек-човек” и “човек-изкуство” и съзнателността (S) като доминираща черта на личността, което определя избора като отговорен. Голямо значение в процеса на ориентация, в професиите, имат добронамерените, топли родителски отношения, свързани не само с майката, но и с бащата. Момичето определя значимостта им за професионалната си ориентация, само ако те са подкрепящи и поощряващи. Това засилва самостоятелността относно професионалните интереси, те все повече се основават на знанията за тях. Резултатите от статистическата процедура доказват търсенето на професионална идентичност чрез оценката на личностната ефективност. Подобна насоченост на изборите ги унифицира като следствие от оценката за себе си, а не от влиянието на родителите. Професионалният избор е плод на личностните интереси, потенциал и мнение.

7. Цялостното изследване се основава на идеята, че съществува разлика в професионалните ориентации на юношите на 15 и 18 годишна възраст. На базата на обобщените и сравнени резултати и приложените, към тях, статистически процедури, докторантката установява, че тази разлика има приоритетно съдържателен характер. Неувереността и половата принадлежност при осъществяване на професионалните избори се преодолява в по-късния възрастов период. По-голямата съзнателност в изборите и ограничението на родителското влияние правят професионалните ориентации по-личностно значими. В края на изследвания период юношата не само се замисля за това какъв иска да стане, но и доколко

това е изпълнимо. Професионалните ориентации са обосновани от гледна точка на собствената оценка за бъдеща ефективност в избраната професия.

8. Механизмите за ориентация в света на професиите, за двете изследвани групи лица, се различават по пол, но съществува тенденция – изследваните лица, независимо на каква възраст са, не предпочитат професии от системата “човек-природа”. Съвременните технологии, повлияли и човешкото общуване прави професиите, свързани с растения, животни и икономика като: агроном, микробиолог, зоотехник, хидробиолог, генетик, фитопатолог, метеоролог, ветеринарен лекар, градинар, рибар, еколог, микробиолог, агроном, фермер непривлекателни за юношите от Република Македония. Предпочитанията са насочени към работа с хора, където има възможност за демонстрация на способността да се разбира и анализира поведението на другите и собственото поведение, да се разбират намеренията на другите хора, да се общува и да се структурират процеси на взаимодействие. Това е възрастова потребност от получаване на знания за себе си и околните. Особеност на периода е “разтварянето” към света на възрастните и професионалните ориентации са една част от нея.

6. *Научни и приложни приноси на дисертационния труд*

Продължителната ми и задълбочена работа с докторантката ми помага да я определя като търсеща, отговорна и целенасочена. Всички резултати, от проведеното от нея изследване, имат не само изследователски, научен, но и практико-приложен характер. Подобни изследвания са рядкост, тъй като информацията им е насочваща, а в повечето случаи професионалната ориентация чрез консултиране, се реализира индивидуално. Приемам приносните моменти, особено в частта, че психичната пригодност предшества професионалната, че юношата първо открива своите предпочитания, които съотнася с потребностите и желанията си и след това

ги насочва към избора на професия. Това са заключения, които всички училищни и кариерни консултанти могат успешно да използват.

7. Мнения и препоръки

Докторантката, Слагяна Драган Ангелкоска, е подхождала отговорно и с голямо желание, относно подготовката и реализацията на едно интересно за психологическата наука и практика изследване. Теоретичната и подготовка я прави адекватна към изследвания проблем, а чрез неговия анализ показва много добри аналитични умения за интерпретация на получените резултати. Изследователските и търсения положително приключват с написването на дисертационна работа, която има и научна и практическа значимост. Приемам автореферата и статиите, които отговарят на изискванията за подобен вид научно изследване. Отбелязвам и факта, че в дисертацията не се наблюдава наличие на плагиатство.

Заклучение

Задълбоченото ми запознаване с така предложената дисертационна разработка на тема: „Особености на личността и професионалното ориентиране в периода на юношеството“, както и впечатленията ми от изследователски компетенции на автора ми дават основание да я оценя положително. Практико-приложната насоченост на резултатите, от реализираното изследване и безспорните научни приноси, ми помагат с увереност да предложа на уважаемото научно жури да присъди на докторантката Слагяна Драган Ангелкоска, образователната и научна степен „Доктор“ по област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление: 3.2. Психология, научна специалност: Трудова психология и професионална психодиагностика.

Член на научно жури:

19.05.2018 г.

/доц.д-р. Р.Манчева/